

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

Ltn
V2223

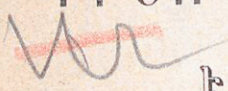
1999

Handwritten signatures and text in Armenian script at the top of the page.

Բ Ա Ն Ի Մ Ը

Դ Ի Տ Ո Ղ Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

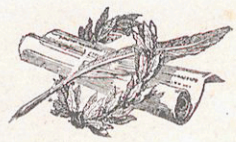

Է Ջ Մ Ի Ա Ծ Ն Ա Յ

Կ Ա Թ Ո Ղ Ի Կ Ո Ս Ա Կ Ա Ն Խ Ն Դ Ի Բ Ն Ե Ր Ո Ի Վ Ր Ա Յ Յ Օ Բ

Կ. ՊՕԼՍՈՅ ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԷՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԱԾ

Տ Ե Ղ Ե Կ Ա Գ Բ Ի Ն Ն Կ Ա Տ Մ Ա Մ Բ

432

4 2223-60

29 2227

Դ Ի Տ Ո Ղ Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ն Ե ր

Է Ջ Մ Ի Ա Մ Ն Ա Յ

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹԵԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐՈՒ ՎՐԱՅՕՒՔ

Կ. ՊՕԼՍՈՅ ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԷՆ ՇՐԱՏԱՐԱԿՍԻԱՅ

Տ Ե Ղ Ե Կ Ա Գ Բ Ի Ն Ն Կ Ա Տ Մ Ա Մ Բ

Է Ջ Մ Ի Ա Մ Ն Ա Յ Կաթողիկոսական Աթոռոյն հիմակուան վիճակը, աս վերջին ժամանակները զանազան վիճաբանութեանց առիթ ըլլալուն, Կոստանդնուպօլսոյ ազգային Ընդհանուր ժողովը 1865ի զեկտեմբերի մէջ Յանձնաժողով մը կարգեց. որպէս զի հետևեալ խնդրոց վրայ Ազգին լիութի տեղեկութիւն մը տայ :

Ա. Սուրբ Էջմիածնայ Կաթողիկոսութեան վիճակը քննել .

Բ. Կաթողիկոսի ընտրութեան ներկայ եղանակը քննել թէ արդեօք համաձայն է մեր Ս. Եկեղեցւոյ և Ազգին նախնի աւանդութեանցն և սովորութեանց, և ցոյց տալ թէ ո՞րք են այս մասին մեր նախնեաց օրէնքն ու սովորութիւնքը .

Գ. Այս ընտրութեան, Տանկաստանի Հայոց մասնակցութեան եղանակը որոշել :

Յանձնաժողովը իր պարտքը կատարելով, Տեղեկագիր մը մատոյց Ազգային ժողովոյն :

Առաջին խնդրոյն վրայ, Յանձնաժողովը այսպիսի որոշում մը ըրած է :

« Կաթողիկոսաց հիմակուան վիճակը, թէ իրենց Հայրապետա-

կան իրաւաստեան մասին ու թէ Եկեղեցւոյ կառավարութեան մէջ ունենալու ինքնիշխանութեան մասին, շատ կը տարբերի նախնի Կաթողիկոսաց վիճակէն : »

Յանձնաժողովը իր այս որոշումը, Պաշտեկեա ըսուած կանոնադրութեան 9, 21, 28, 29, 32, 33, 34, 37, 40, 41, 42, 43, 45, 46, ու 57 յօդուածներովն ալ հաստատելով՝ նոյն իսկ կանոնադրութեան համար ալ ուրիշ բաներու հետ մէկտեղ կըսէ թէ, « Այն կարգադրութիւնը՝ մէկ քանի Եկեղեցւոյ կարգաց անհմուտ անձերու ձեռօք առաջարկուած է և խմբագրուած, և որուն զէմ որչափ որ երանաշնորհ Կաթողիկոսներ Ներսէս և Սատմէոս և Հոդկաստանի ազգայինը բողոքած ալ են, ի վերայ, այսր ամենայնի ցայսօր տիրող տեճեմն է Ռուսաստանի մերագնեից Եկեղեցւոյ. որ ըսել է մեր Եկեղեցւոյ վրայ : »

Երբ Երեան գաւառը Էջմիածնայ վանուց հետ Ռուսիոյ իշխանութեան տակ անցաւ, Արարատեան Մայր Աթոռոյն կառավարութիւնը ամենայն կերպով անիշխանութեան տխուր եողբալի երևոյթ մը կը ցուցնէր : Էջմիածնայ Աթոռը ծանր պարտուց տակ ճնշուած էր, Կաթողիկոսները հալածիչ և կեղերոյ ձեռքերէ փախչէրու ազատելու համար աստանդական կեանք մը կը վարէին, ամէն բան Պարսից Խաներու բռնութեամբը կը կառարուէր, և ամէն գործը հզօրագոյնին կամօքը կը տրամադրուէր :

Երբ եկեղեցական Մայր Աթոռ մը, այսպիսի տխուր վիճակի մը մէջ կը գտնուէր, եկեղեցական կառավարութեան չարաչար վարմունքներ անպակաս էին : Կղերը տխմար էր ու վատահամբաւ, Պարսից իշխանաւորներու անդադար կաշառքներ տալու պարտաւորուելով՝ իրենք ալ անոնց տեղ զժողովուրդը կը կեղեքէին :

Ռուսիոյ Կայսերական կառավարութիւնը, որ միշտ իր ստացած նոր զաւառներուն բարեկարգութեանը համար մեծ փոյթ և խմամք կը ցուցնէ, չուզէ որ այնպիսի Մայր Եկեղեցի մը և Հայրապետական Աթոռ մը անկարգութեան մէջ պահէ. ուստի, և այս պատճառաւ կառավարութեան առաջին հոգը եղաւ յայտ մասին յանձնա-

ժողով մը կազմել և որուն նախագահ կարգեց երևելի հոյակապ Հայ գերդաստանի մը զուխ և Կովկասեան գաւառաց մէջ անուանի և համբաւաւոր Պենպուծով իշխանը: Յետագայ խնդիրները յանձնուեցան յանձնաժողովոյն քննութեանը:

Ա. Հաւարումն նախնի կանոնաց, աւանդութեանց և սովորութեանց Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ .

Բ. Հայ Ազգին եկեղեցական կառավարութեանը համար պէտք եղած կանոնադրութեան ծրագիր մը պատրաստել, համաձայն Ազգին նախնի կանոնաց, աւանդութեանց և սովորութեանց:

Այս յանձնաժողովին անդամ ընտրուեցաւ նաև Սրապիոն Արհի-եպիսկոպոսը, որ իր մեծ հմտութեամբը ուրիշ Հայ եկեղեցական աստիճանաւորաց վեհագոյնն էր:

Ծրագիրը յանձնուեցաւ վաւերացման Յովհաննէս Կամողիկոսի իբրև հոգևոր զուխ Եկեղեցւոյ: Նաև Պէտարապիայի Առաջնորդ Ներսէս Եպիսկոպոսին, նոյն ծրագրին բանի մը կէտերուն վրայ յայտնած կարծիքներն ալ մտադրութեան արժանի դատուեցաւ:

Ուստի Տեղեկագրին ըսածին պէս, եթէ նոյն ծրագիրը մէկ քանի՛ Եկեղեցւոյ կարգաց անհմուտ անձերու ձեռօք առաջարկուած է և խմբագրուած, ոչ ոք կրնայ ասով Ռուսիոյ կառավարութիւնը ամբաստանել, որնոր նոյն ծրագրին խմբագրութեանը, ժամանակին խիստ հմուտ ու խիստ երևելի Հայ եկեղեցականները մասնակցելով, ամենայն ջանք ի գործ դրաւ որ ծրագիրը ըստ ամենայնի համաձայն ըլլայ հին կարգաց Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ. որպէս զի նուազ կարելի ըլլայ հաստատուիլ նոյն Եկեղեցւոյ մէջ կարգ, կանոն և խաղաղութիւն:

Կանոնադրութեան հրատարակուելէն ետքը երբ Հնդկաստանի Հայերը Ռուսիոյ կառավարութեան իմաց տուին որ կանոնադրութեան բանի մը յօրուածները համաձայն չէին նախնի աւանդութեանց Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ, Տէրութիւնը 1842ին հրամայեց բանի մը փոփոխութիւններ ընել նոյնին մէջ:

Ուստի եթէ Պայսաճէնեան կամ Կանոնադրութիւնը մինչև հիմա

տ-
տն

սխրող օրէնքն է, յանցանքը ոչ կրքէք Ռուսիոյ կառավարութեան վրայ կրնայ ձգուիլ, որ քանիցս անգամ խնդրեց ի Կաթողիկոսաց 1842ին տրուած կայսերական հրամանին կատարումը: Յայսմ մասին ամենայն մեղադրութիւն Ներսէս և Մատթէոս Կաթողիկոսաց վրայ կը մնայ, որ այս առթիւ մէջ Ռուսիոյ Կայսերական կառավարութեան տրամադրութեանցը յարմար կերպով չշարժեցան:

Տեղեկագիրը խմբագրող Մասնաժողովոյն եզրակացութեանը պատճառ համարուած Պալատէնեայի յօդուածները մի առ մի քննելէն վերջը սա կը հետեւի որ, Թէ Պալատէնեայի հայերէն Թարգմանութեանը անճշդութենէն ու Թէ Ռուսիոյ կանոնաց և կառավարութեան օրինաց անգիտութենէն, Պալատէնեայի շատ մը յօդուածներուն ծուռ մեկնութիւններ տրուած է նոյն յանձնաժողովէն: Ճիշդ Թարգմանութիւն մը կամ Թէ ստոյգ բացատրութիւն մը անոր իմաստից, Տեղեկագրին բոլոր եզրակացութիւնները հիմնադաստակ կրնէ: Զորօրինակ, Պալատէնեայի իններորդ յօդուածը, որուն յայտնի նպատակն է Թող չտալ որ Եկեղեցւոյ զանձը ըստ բնաց վատնուի, այնպիսի մատակարարներու ձեռօք, որոնք շատ անգամ արծաթսիրութեան կամ յափշտակողութեան դրդմունքներէ ազատ գտնուած չեն, բոլորովին ծուռ մեկնուած է, Տեղեկագիրը խմբագրող յանձնաժողովէն, որ կը կարծէ Թէ այն յօդուածը Եկեղեցւոյ ինչքը կամ ստացուածքը կողոպտելու նպատակաւ գրուած է:

Նմանապէս 127 և 190^{րդ} յօդուածները, որ կղերին ժողովրդեան վրայ չափազանց դրամական ծանրութիւն մը տալերնին կարգիլեն, Յանձնաժողովէն նոյն կերպով դատուեցան:

Եթէ հիմակուան ժամանակս, այսպիսի յօդուածոց պէտք մը չկան, Հայերուն Պարսից ծանր լուծէն ազատած առաջին ժամանակները, ասոնց մեծ կարևորութիւն կար:

40—45 յօդուածները կը պահանջեն որ, զուտ եկեղեցական վարչութեան պատկանեալ գործոց մէջ Կաթողիկոսը ունենայ ձայն վճռողական, ու երբ Կաթողիկոսը անձամբ ներկայ չի գտնուիր Սինոդին մէջ, օրագրութիւնը կը մատուցուի իրեն, հանդերձ Սինո-

դավան ժողովոյն եզրակացութեամբը , զորնոր քննելով Կաթողիկոսը իր վճիռը կը գրէ վրան :

Տեղեկագրի յանձնաժողովը կամ չէ հասկըցած , և կամ չէ ուզած հասկընալ այս յողուածոց իմաստը , որով բոլորովին անճշդութեամբ մեկնած է զանոնք . և յիրաւի , յանձնաժողովը կըսէ թէ , վերոյգրեալ յողուածոց պատճառաւ Կաթողիկոսը եկեղեցական զործոց մէջ այն ատեն վճռողական ձայն ունի միայն , որ ատեն որ ինքը ներկայ է Սինոդի մէջ , ապա թէ ոչ՝ կը պարտաւորի վաւերացընել ինչ որ Սինոդը վճռած է :

Ասով յանձնաժողովը կը ջանայ հաստատել , որ Ռուսիոյ կառավարութիւննը կուզէ ոչնչացընել կաթողիկոսական Հոգևոր իշխանութիւնը :

Պաշտօնէտեայի 57 յողուածին համեմատ թեմական Առաջնորդները Նորին կայսերական բարձրութենէն կանուանուին :

Ի վերայ այսր ամենայնի , Տեղեկագրի յանձնաժողովը որ կը հաստատէ թէ , « Ամէն բանէ յառաջ Ս. Էջմիածնայ և Ռուսաստանի Հայոց մէջ բաւական ժամանակ բնակող ու այս մասին ներհուն ճանչցուած եկեղեցական ու աշխարհական ազգայնոց դիմեց և յանուն Ազգին և ի սէր ճշմարտութեան տեղեկութիւն խնդրեց վերոյիշեալ կէտերուն վրայ , » Եթէ այս այսպէս է , Տեղեկագրի յանձնաժողովը կըսենք , պէտք չէր անգիտանալ որ 1832ին տրուած կայսերական հրամանին համեմատ , Նորին կայսերական վեհափառութիւնը յիրաւի ինքը կանուանէ թեմական Առաջնորդները , բայց ամէն անգամ նոյն իսկ Կաթողիկոսին ներկայացուցած երկու կրակաքանդակներուն մէկը անուանելով նոյն անուններու համար : Ըստ մեր կարծեաց , յանձնաժողովը պէտք չէր լռութեամբ անցնիլ այս կէտին վրայէն , որ բոլորովին կոչնցացունէ յանձնաժողովի անդամոց անհիմն եզրակացութիւնը (*):

(*) Յիրաւի անգամ մը միայն բացառութիւն եղած է յայտ մասին . բայց ասի նաև ի Ռուսիայ մինչև ցարդ ցաւօր կը յիշուի , ու մէյմալ ըլլալիք չունի :

Վանականներուն զինի մահուան թողած շարժական կայից վերաբերեալ յօղուածոց, ու ասոր վրայ եղած Սինողի առարկութեանց, ու Տեղեկագրին մէջ ալ, յանձնաժողովէն նշանակուած քանի մը զննութեանց նկատմամբ, այս կրսներ որ, Կայսերական կառավարութիւնը, ինչպէս որ վերը ըսուած է, շատոնց իր հաւանութիւնը տուած է այս կէտերը բարեկարգելու կամ բոլորովին կատարելագործելու :

Անցնելով երկրորդ կէտին, այսինքն Կաթողիկոսի ընտրութեան մասին, Յանձնաժողովը Պալատէնեայի 11—19 յօղուածները բըննելով, ու Ներսէս և Մատթէոս Կաթողիկոսաց ընտրութեան ժամանակ պատահած դիպուածները մէջ բերելով կը գտնայ որ, Կաթողիկոսական Աթոռոյն հիմնական վիճակը, և ընտրութեան եղանակը հիմնական փոփոխութեանց կը կարօտին, որպէս զի կարենան համաձայնիլ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ նախնի կարգաց և աւանդութեանց : Յանձնաժողովը այնպէս կը կարծէ որ Ներսիսի և Մատթէոսի ընտրութիւնները, նաև նոյն իսկ Պալատէնեայի տրամադրութեանց հակառակ կերպով գործադրուած են, վասն զի երկու անգամ ալ միայն մէկ անձի վրայ ընտրութիւն ըլլալով, Կայսրն ալ նոյն անձը վաւերացունելու ստիպուած է :

Առաջին խնդրոյն արդարադատ քննութիւնը, այսինքն Կաթողիկոսական ընտրութիւնը մինչև որ աստիճան Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ նախնի կարգաց և աւանդութեանց համաձայն չէ, այս խնդիրը կրսներ Հայոց Եկեղեցւոյ պատմութեան խիստ խորունկ հետազօտութեանցը կը կարօտի, և Յանձնաժողովոյ Տեղեկագրին մէջ գրուած անկատար զննութիւնները բնաւ բաւական չեն սեպուիւր այսպիսի ծանր խնդրոյ մը հաստատութիւն տալու : Միայն այս կրնանք ծանուցանել, որ Պալատէնեայի հրատարակութենէն ետքը կատարուած ընտրութիւնները և մասնաւորապէս երկու վերջին Կաթողիկոսաց ընտրութեան ժամանակները Պալատէնեայի տրամադրութիւնները կատարելապէս ի գործ դրուեցան . վասն զի միշտ երկու կանխիստ ներկայացուցուած են նորին կայսերական

բարձրութեան, (*) այսինքն երկու առաւելագոյն բուէ ստացող ընտրելիք :

Միանգամայն այս երկու դիպուածոց մէջ Վեհափառ Կայսրը Հայոց երեսփոխաններուն միաբան հանումեանը զիջանելով, այն անձը Կաթողիկոս կարգեց՝ որնոր երեսփոխաններուն միաբան հանումիւնը ստացած էր :

Երկրորդ կէտին վրայ, այսինքն Տանկաստանի Հայոց Կաթողիկոսական ընտրութեան մասնակցութեանը զարով՝ այս կրսենք որ, յայսմ մասին եթէ Տեղեկագրի Յանձնաժողովոյն որոշումը մէկ կողմանէ համաձայն գտնուի Պալատէնեայի յօդուածոց և միւս կողմանէ նոյնպէս համաձայն գտնուի Տանկաստանի Հայոց ներքին վարչութեան, այսինքն Սահմանադրութեան յօդուածոցը. նոյն Սահմանադրութիւնը պահանջելով որ բոլոր Ազգը մասնակցի այն Կաթողիկոսական ընտրութեան, և այն ալ ամէն թեմերէ ընտրուած երեսփոխանութեանց միջոցաւ, ըստ մեզ առաւել համաձայն է նախնի կարգաց և աւանդութեանց, քան թէ Յանձնաժողովոյն որոշումը, որ կը պահանջէ թէ՛ Կաթողիկոսական ընտրութեան մասին Ազգը ներկայացուի երկու երեսփոխաններէ, չէ՛ թէ յամենայն թեմերէ այլ Ընդհանուր ըսուած ժողովքէ մը ընտրուելով, և որոնք իշխանութիւն ունենան բոլոր Ազգին կողմէն բուէ տարու :

Այսպիսի եղանակ մը երբէք օրինուոր չի կրնար ըլլալ. նա մանաւանդ անոր համար որ, նոյն իսկ Յանձնաժողովին տեսութեանը նկատմամբ (որ կը պահանջէ որ բոլոր Ազգը մասնակցի Կաթողիկոսական ընտրութեան.) ըստ որում Կոստանդնուպոլսոյ ազգային ժողովին մէջ զաւառական երեսփոխաններ չի գտնուելով, այս ժողովը չի կրնար բոլոր Ազգը ներկայացնել :

Զորրորդ խնդրոյն նկատմամբ, այսինքն Ստյ ու Ազմամարայ Կաթողիկոսական Աթոռներուն Էջմիածնայ նուիրապետութեան տակը գտնուելին, շատոնց մեր համակրութիւնը ստացած ըլլալով,

(*) 1842ին, Ներսէս և Զարգրիա. 1858ին Մատթէոս և Գէորգ :

յայսմ մասին Յանձնաժողովին հետ բոլորովին համամիտ ենք: Միայն թէ, Յանձնաժողովը ինքնին խոստովանելով որ Ազգին մէջ երեք Կաթողիկոս գտնուլիւր ընդդէմ է Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ Կանոնաց, որ կը պահանջեն որ Ազգին հոգևոր զլուխը մի միայն ըլլայ, ու ամէն հոգևոր իշխանութիւն և նուիրապետութիւն մի միայն Կաթողիկոսական տիտղոսը կրող անձին պատկանի. Յանձնաժողովը այս ամէնը գիտնալով ալ, անանկ կցկտուր միջոցներ կորոշէ, որ նոյն իսկ Յանձնաժողովին յայսմ մասին յայտնած առարկութեանց ու տրամադրութեանց հետ չհամաձայնեցնելէն ի զատ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ կարգաց ու կանոնաց զարտուղութիւնն ալ բոլորովին անհետ չընէր:

Բ.

Մեր կամքը, զայրացուցիչ բանակառութիւններով սասուցանել չէ վէճ մը, կամ անմիաբանութիւն մը, որուն պատճառը մենք չենք տուած. ուստի ծանօթ եղած Յանձնաժողովոյն Տեղեկագրին մէջ ինչ որ մեզի համար ծանր է ու ցաւալի, հարկ չենք տեսնէր մի առ մի բացատրել ու ջրել. այլ մեր միտքն է միայն քանի մը խաղաղական ու հաշտեցուցիչ դիտողութիւններ ընել:

Լուսաւորչական Հայոց Եկեղեցին՝ Ռուսիոյ մէջ ամենակատարեալ թոյլտուութիւն մը ունենալէն ի զատ, Թէպէտ և տէրութեան մասնաւոր պաշտպանութեան ալ ենթակայ եղած է, ի վերայ այսր ամենայնի, ի սկզբան Տէրութեան հետ ինչ յարաբերութիւն ունենալուն, ամենին կարգ և կանոն մը չունէր:

Ուստի այս պարապը լեցունելու համար, Յանձնաժողովոյ Տեղեկագրին մէջ յիշատակուած կանոնադրութիւնը կամ Պալաժէնեան շարադրուեցաւ: Ասի, օրինադրութեան առաջին փորձ մ'էր, և Հայոց Եկեղեցւոյն առաջին անհրաժեշտ կարևորութեանցը պատասխանելէն ի զատ, հաւատացելոց եկեղեցական ընդհանուր վար-

չութեան կամ կառավարութեան օրինաւոր հիմ մըն ալ կը պատ-
րաստէր :

1856ին Էջմիածինը , որ դեռ քիչ ժամանակէ հետէ Ռուսիոյ
կառավարութեան տակ մտած էր , ուրիշ հայաբնակ տեղեաց հետ
ուղղակի ու շարունակ յարաբերութիւն մը չունէր , և նոր եկեղե-
ցական կարգադրութեանց հիմ մը գտնալու համար , պէտք եղած
ընդհանուր ծանօթութիւնները այնչափ դիւրաւ չէին կրնար ստա-
ցուիլ՝ ինչպէս հիմա կարելի է ստանալ : Ուստի Ռուսիոյ կառա-
վարութիւնը այն ժամանակները բաւական համարեցաւ հաստա-
տուն կամօք բնաւ չի դպչելով Լուսաւորչական Եկեղեցւոյ դաւա-
նութեանց և վարդապետութեանց ի մասին հաւատոյ , միայն
նոյն Եկեղեցւոյն ծայրագոյն իշխանութեան իրաւունքները , միա-
բանել ու համեմատել ընդհանուր Կայսերութեան հիմնական օրի-
նաց հետ . սպասելով որ ժամանակը յայտնէ ինչ կարևոր փոփո-
խութիւն որ հարկ ըլլայ յապագայս , նոյն կանոնադրութեան կամ
Պալամէնեայի նկատմամբ :

Հիմակուան Կայսրը բաւական ապացոյց տուած է աշխարհի
որ ինչպէս ինքը յօժարամիտ է , կատարելագործելու ինչ որ ի հը-
նումն անկատար էր , ու փոփոխելու ինչ որ դարուս բերմանցը ու
հակամէտութեանցը յարմար չէր :

Ռուսիոյ կառավարութիւնը երբէք ետ կեցած չէ այն ամէն յա-
ռաջադիմական բարեկարգութիւններէ , որոնց գործնական օգուտը ,
և անհրաժեշտ կարևորութիւնը յայտնի ու ընդունելի են , և որոնք
ժողովրդեան խաղաղութեան ու միաբանութեանը համար կառա-
ջարկուին :

Բայց այս ալ գիտնալու է որ , Պալամէնեայի պէս կանոնադրու-
թիւն մը , արդարադատ ըննութեան մը ու փոփոխութեան մը տակ
ձգելու համար , բաւական չէր միայն Կոստանդնուպօլսոյ երեւիտ,
խանաց առանձին կամքը , ուրիշ կողմանէ որչափ բազմամիւ ու
որչափ պատուաւոր անձինք ալ եղած որ ըլլային . այլ յառաջ քան
վերջնական որոշում մը ընելու պէտք էր սպասել որ ուրիշ կողմեր

բնական Լուսաւորչական Հայերն ալ նոյնին վրայ իրենց կամբը ու կարծիքը յայտնեն : Վասն զի միայն միաբանութիւնը ու համաձայնութիւնը կրնայ անհետացնել Եկեղեցեաց վրայ սպառնացող ամենացաւալի ու ամենատխուր արկածները , որ են հերձուածք և կրօնական բաժանմունք :

Սպասելով այս երջանիկ միաբանութեան վայրկեանին տեսնենք միանգամայն որ Պալածէնեայի մէջ ինչ կայ այնչափ մեղադրանաց արժանի :

Արդեօք Կաթողիկոսներէ պահանջուած երդումն է . Պալածէնեան հայերէն Սահմանադրութիւն ու զաղղիերէն règlement կամ statut . Ռուսիոյ տէրութեան ընդհանուր օրինաց կամ սահմանադրութեան մէկ մասն է այս տիտղոսով .

Օրենք Եկեղեցական վարչութեան Լուսաւորչական Հայոց
ի Ռուսասան :

1. Արդ՝ կանոնաւոր ու բարեկարգեալ Տէրութեան մը մէջ, ամէն օրէնք պէտք է որ Տէրութեան հիմնական օրէնքներէ բղխին : Ինչ պատճառաւ ալ ըլլայ անոնցմէ հեռանալը անոնց անբաւականութիւնը ու անորոշութիւնը կը յայտնէ , որով պատճառ կուտայ բազմամիւ անկարգութեանց ու զեղծմանց : Ուստի 1836ի կանոնադրութեան հիմը պէտք է որ անխախտ ու անասանելի մնայ . ուրեմն որոնք են այն հիմնական օրէնքը որոնց վրայ հաստատուած է 1836ի կանոնադրութիւնը . Ռուսիոյ զահին իրաւունքը ու առանձնաշնորհութիւնները ամբողջ պահպանել . և ինչ են այս իրաւունք և առանձնաշնորհութիւնները՝ եթէ ոչ , Ռուսիոյ Պետութեան ամէն հպատակներէն առանց բացառութեան հաւատարմութեան երդում պահանջել :

Էջմիածնայ զերագոյն Հայրապետական գահը Ռուսիոյ մէջ ըլլալով , անոր վրայ բազմողը բնականապէս Ռուսիոյ հպատակ է , ուստի պէտք է որ ամէնուն հետ հաւասարապէս Կայսեր հաւատարմութեան երդումն մատուցանէ :

Ուրիշ կողմանէ , ինչ պատճառաւ այսպիսի երդում մը , Կա-

Յողիկոսաց հոգևոր իրաւասութեան արգելք մը կրնայ համարուիլ, ինչ ազդեցութիւն կրնայ ունենալ իր ուրիշ տէրութեանց տակ բընասկող հօտերուն վրայ իր բարձրագոյն իշխանութիւնը վարելուն, ինչն պիտի ասով իր արժանաւորութիւնը նուագի, և յամենայն Հայոց ընտրեալ ըլլալէն պիտի դադարի. ինչն իր Քահանայապետական թագին նշոյլը պիտի աղօտանայ: Ատնք անանկ բաներ են որոնց համար ամենայն Ռուսաց Կայսրերը միշտ մեծ փառաւորութեամբ իրենց յարգը, խնամքը ու համակրութիւնը յայտնած ու ցցուցած են. ինչ վնաս ունի այսպիսի երդում մը Լուսաւորչական Եկեղեցւոյն, զորնոր Ռուսիոյ տէրութիւնը մինչև յօտարս պաշտպանելու չի զլանար: Առանց այս երդման, միշտ իրական տարբերութիւն մը պէտք է որ զանուի այն Կաթողիկոսին մէջ որ ի ծնէ Ռուսիոյ պետութեան հպատակ է, ու այն Կաթողիկոսին որ ուրիշ որ և իցէ տէրութեան մը հպատակ է. այս կերպով ամէն հաստատութիւն կը խարխալի, ու քաղաքականութիւնը կուգայ կը տիրէ Եկեղեցական զանի մը վրայ: Օտարական Կաթողիկոսի մը, որ իր օտարականութիւնը պահել կուզէ նաև Ռուսաստանի մէջ, կրնայ տրուիլ այնպիսի ամենաբարձր հոգևորական իշխանութիւն մը, առանց վրդովելու հասարակաց խաղաղութեան կարգը ու կանոնը:

Այսպիսի օտարականի մը ձեռք այն մեծ Քահանայապետական իշխանութիւնը կամաց կամաց տէրութեան մէջ տէրութիւն մը կը ձևանայ, և այնչափ անաւոր կըլլայ որչափ որ կրօնքի քօղքը ակններև չի ցուցնէր այս տէրութեան մէջ տէրութիւնը:

Կառավարութիւն մը որ իր պատիւը կը ճանչնայ, ու իր զօրութեան ու համբաւոյն վրայ վստահ է, երբէք չի կրնար յայտ մասին թոյլտուութիւն մը ընել: Արժուն կառավարութիւն մը, միայն այսօրուանը չի մտածեր, այլ մանաւանդ ապագայն:

Կաթողիկոս մը իր Հայրապետական զանը բազմելէն ետքը, կենսագրուի որ ցմահ հոն պիտի կենայ, այսինքն ի Ռուսաստան. իր հոգևոր իշխանութեանը համար իրեն մեծամեծ արտօնութիւններ

առանձնաշնորհութիւններ տրուած են . ուրեմն արդարացի է որ ինքն ալ ապահովութիւն մը տայ այնպիսի կառավարութեան մը որ զինքը մինչև ցմահ մեծամեծ արտօնութիւններով իր ծոցը կընդունի : Առանց այս ապահովութեան կրնայ Կայսերական կառավարութիւնը իր Հայ հպատակաց վրայ այնպիսի բացարձակ հոգևոր իշխանութիւն մը տալ Կաթողիկոսաց . նա մանաւանդ ի շնորհս այս երգման է որ (երգում մը որ կրօնական մասին հետ ամենեին յարաբերութիւն չունի) ի շնորհս այս երգման է կըսենք , որով Ռուսիոյ կառավարութիւնը մի և նոյն վստահութիւնը կունենայ, Թէ Ռուսիա ծնած ու Թէ օտարէն եկած Կաթողիկոսաց , երկուքնալ իր բարձ պաշտպանութեան արժանի կը համարի , նաև նոյն իսկ իրեն հպատակացը գերագոյն հոգևոր զլուխ կընդունի , վասն զի իբրև արժանաւորագոյն ընտրուած են յայն Աթոռ . ի լրութենէ Լուսաւորչական Հայոց :

Ուրեմն ինչ կուզուի , զուցէ այն կուզուի որ Ռուսիոյ Կայսրն ալ գործակից ըլլայ Էջմիածինը նոր Հռովմ մը կանգնելու ու անոր Գահին վրայ Լուսաւորչական Պապ մը բազմեցնելու , աշխարհական իշխանութեան մը ամէն ձախող ու աղետալից հետևութեամբն ու նիւթական օգտից անհրաժեշտ հետևանքն եղող խել մը անկարգութեամբն ու գեղծամաբը :

Յիրաւի , երբ Կաթողիկոս մը Կայսեր հաւատարմութեան երգում կը մատուցանէ՝ մի և նոյն ժամանակ առաջի Աստուծոյ ալ երգում կընէ իր հօտին վրայ անդադար հսկելու , Եկեղեցոյ և կրօնից աւանդութիւնքը ամբիժ ու անարատ պահելու , ուրեմն Լուսաւորչական Հայոց լրութենէն ընտրեալը՝ Թող ինչ որ անկէ Կայսեր՝ Կայսեր տայ , ու ինչ որ անկէ Աստուծոյ՝ Աստուծոյ տայ . ո՛վ զինքը կարգելու :

Յայտնի է որ դաւանութիւնքը ու կրօնից վարդապետութիւնքը միանգամ առ միշտ կը հաստատուին և անփոփոխելի են . երբ կրօնական գործադրութեանց հրահանգը ժամանակէ ի ժամանակ , կամ Թէ ըսենք անորոշ միջոց մը ժամանակէ կը գոյանան , կը կատարե-

բազործուին ու հետզհետէ հաստատութիւն կառնուն : Աս պատճառաւ այնպիսի հրահանգները երբեմն երբեմն ենթակայ են փոխփոխութեանց . վասն զի նոյն իսկ կրօնից ու դաւանութեանց օգտին համար Եկեղեցեաց քաղաքական վիճակին ալ համաձայնելու պարտաւորութիւնը ունին :

1836ի կարգադրութիւնը հաստատուելէն ետև , Կայսերական կառավարութիւնը , մեծ խնամքով ընդունեցաւ Կաթողիկոսաց բողոքը կամ պահանջը , անոր քանի մը յօդուածոցը վրայ , նա մանաւանդ այս պատճառաւ իրենցմէ շատ անգամ ու հետզհետէ նոր կանոնադրութեան ծրագիր մ'ալ պահանջած էր , որ իրենց օրինաւոր փախարանաց ու յօժարութեանց լիութի պատասխանէր :

Ուստի Պալատէնեայի նկատմամբ որչափ ալ բողոք բարձուած ըլլայ , յայտնի է որ շուտով ու անաչառ քննութեամբ մը զանի նորոգելը միայն Կայսերական կառավարութեան ձեռքը չէր , Կաթողիկոսաց ինքնակամ յօժարութիւնն ալ Կառավարութեան աջակից ըլլալու էր : Ասի յայտնի ապացոյց մը չէ որ , Կաթողիկոսներ որչափ ալ հաւատարմութեան երդում ընեն Կայսեր , ինչպէս որ ըրին Յովհաննէս , Ներսէս , ու Մատթէոս Կաթողիկոսները . իրենց Քահանայապետական իշխանութեան , ու առաջարկութեան իրաւունքը ամբողջապէս ու անարատապէս իրենց ձեռքն էր :

Կոստանդնուպօլսոյ լրագրաց ըսածին նայելով , Կաթողիկոսները երբէք Հայ Թագաւորաց հաւատարմութեան երդում չէին մատուցանէր . . . Բայց հիմա ալ պահանջմունքը այն չէ որ Հայ Թագաւորի մը հաւատարմութեան երդում մատուցանեն : Եթէ Հայոց Թագաւորութեան ժամանակը այս երդումը չէին ընէր , պատճառք այն է որ , իրենք Հայաստան իրենց հայրենիքը ծնած ըլլալով , նովին բանիւ այնպիսի Թագաւորի մը հպատակ էին՝ որ իր սրովը իր Եկեղեցին կը պաշտպանէր :

Եթէ Ռուսիոյ կառավարութիւնը այս երդումը ոչնչացընէր՝ անոր կարծեցեալ ապօրինաւորութիւնը ընդունելէն զատ , ըսել կըլլար որ Ռուսիոյ կառավարութիւնը կընդունի այն սկզբունքը որով

Ռուսիոյ հպատակ մ'ալ Հայրապետական ամոռը բազմելով նովին բանիւ պիտի ազատէր, անկէ յտաջ իր Կայսեր ըրած հաւատարմութեան երզումէն .

Այսպիսի սկզբունք մը նախ Կաթողիկոսէն իր առաջիկայ ու վերձակայներուն մէջ տարածուելով, ու անկէ աստիճանաբար ուրիշ ստորին աստիճանաւորաց իջնալով կերթար կը հասնէր մինչև յետին կղերը . ու այն ժամանակը ըսել կըլլար որ Հայերը իրենց նախնական զգաստութենէն ու խոնեմութենէն հեռանալով, կուզեն որ անկախ կացութիւն մը ունենան, և ասով կուզեն զուցէ մասնակից ըլլալ այն ազգին ճախողութեանց ու հարուածոցը, որոնց ամենամեծ թշուառութիւնքը միշտ անկէ պատճառեցան որ կը պնդէին թէ իրենց կղերը անկախ է, կամ միայն Պապէն կախում ունի :

Այս՞ է արդեօք Հայոց ուզածը, որ զանազան ազգաց մէջ, ու միշտ իրենց կրօնքէն չեղող Տէրութեանց տակ իրենց խաղաղ ու հանդարտ կացութիւնը, յաջողութիւնը ու առաւելութիւնները վրդովեն :

Հայոց այսպիսի քաղաքական տենչանքը՝ զորոնքոր խիստ կարելի է կրօնքի անուամբ ալ արծարծել . զՀայերը իրենց գտնուած առանձնաշնորհութեան աստիճանէն, ու ստացած փառք պատիւ ու հարբատութենէ շուտ դէպ ի վար կրնայ զլորել :

Տեղեկագրին Յանձնաժողովը իր Ազգին համար կը պահանջէ Էջմիածնայ Արոռոյն հաւար միայն մեկ կանխիստ ընտրելու իրաւունքը, ու Կաթողիկոսին համար, քեւակաւ առաջնորդները ինքնին կարգելու իրաւունքը .

Ռուսիոյ Պետութեան հիմնական օրինաց նկատմամբ, թէ Կաթողիկոս ու թէ Թեմական եպիսկոպոսներ անուանելը, միայն Տէրութեան զլխոյն կը վերաբերի : Ուրիշ ամէն Եւրոպական տէրութեանց մէջ ալ այս ետքիները, այսինքն Թեմականները, միշտ Տէրութեան զրուխ եղողը կանուանէ : Ռուսիոյ մէջ ուրիշ կրօնք մը չի կրնար այնպիսի արտօնութիւն մը ունենալ, որ իշխող Տէրու-

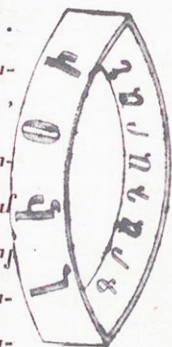

Սեան կրօնքէն վերնագոյն դատուի . այս աշխարհիս մէջ ամէն բան իրեն սահման մը ունի : Օտար Եկեղեցւոյ մը , իշխող Տէրութեան Եկեղեցւոյն առջին, յետին, ծայրագոյն ու գաղափարական տենջանքը ուրիշ բան չի կրնար ըլլալ . բայց եթէ այն որ, ինչ արտօնութիւն ու իրաւունք որ նոյն իսկ տիրող Տէրութեան Եկեղեցին ունի, անի ինքն ալ , այսինքն այն օտար Եկեղեցին ալ ունենայ : Օտար Եկեղեցիները , Ռուսիոյ օրթոտոսիս Եկեղեցւոյն վրայ ուրիշ առաւելութիւններ չեն կրնար ունենալ իրենց զխոյն կամ թեմականութուն անուանուելուն նկատմամբ :

Արդ , Ռուսիոյ հիմնական օրէնքը կը պահանջեն որ , Մինուները Կայսեր միշտ երկու կանցիսաս ներկայացնեն ու Կայսրը իր բարձր կամօք կամ հաւանութեամբը անոնց մէկը անուանէ . Կայսեր այս իրաւանց հեռուէն ու մօտէն դպչել չըլլար :

Ռուսիոյ օրէնքը յայտնապէս կը ծանուցանէ որ , Կաթողիկոսը Ազգին ընտրեալն է . ահա Հայոց Եկեղեցական կանոնաց մէկ մեծ կէտը որ ճանչցուած ու հաստատուած է նաև Ռուսիոյ օրէնքներով . կարելի է որ հիմակուան ընտրութեան կերպը ըստ իմիք պակասաւոր ըլլայ : Եթէ այս այսպէս է . Ազգին ուրիշ բան չի մնար , բայց միայն փոփոխել այնպիսի կէտերը , որպէս զի Ազգին իր հոգևոր զլխոյն ընտրութեան մասնակցութիւնը երևակայական կամ խարտղական բան մը չըլլայ . խնդիրը հոն չէ , որովհետև Ռուսիոյ կառավարութիւնը ճանչցած է , ու պիտի ճանչնայ միշտ Կաթողիկոսները իբրև յԱզգէ ընտրեալ , և երեկ և այսօր Ռուսիոյ կառավարութիւնը հաստատապէս միտքը դրած է որ երբէք միջամտութիւն չընէ բուէից , որուն համար ամենայն ընդարձակութիւն տուած է Ազգին :

Ռուսիոյ օրէնքները երբէք չեն արգելած Կաթողիկոսի մը օտար երկիրներու մէջ ըստ իւր կամաց ու յօժարութեան ուզած թեմին ուզած անձը առաջնորդ կարգելու ու անուանելու : Կաթողիկոսները իրենց այս իրաւունքը ինչո՞ւ չեն գործածեր . ինչո՞ւ համար նոյնը չեն ըներ Տաճկաստանի վիճակին համար , երբ Պարսից ու Հընդ-

432

կաստանի վիճակներու բացարձակ տէրն են, կամ թէ ըսենք ինչո՞ւ է ոստանդնուպօլսոյ Հայերը թող չեն տար որ Կամողիկոսը ազատօրէն Եկեղեցւոյ ու թեմերու առաջնորդ անուանէ :

Տեղեկագիրը կը յանդիմանէ Հայոց, Ռուսիոյ եկեղեցական պաշտամանց համաձայնելով, պատարագի մէջ ամէն Կայսերագունքը յիշելու պարտաւորութիւնը, երբ ի վաղուց անտի միայն Կայսրը կը յիշուէր :

Վերջին Կայսեր գահակալութենէ հետէ օրոհոտորս Եկեղեցին յայսմ մասին փոփոխութիւն մը ըրած ըլլալով, օտար Եկեղեցիք ալ պարտաւորեցան անոր հետեւիլ. այն այսպիսի հին ձևը նոր ձևի մը փոխադրուեցաւ ըստ ամենայնի Տեղեկագրին ըսածին պէս :

Սակայն Կայսերական օգոստոսփառ Ազգատոհմին բոլոր Կայսերագունքը յիշելը ըստ ծիսարանի Ռուսաց, ուրիշ պատճառաւ չէ բայց միայն ժողովրդեան յիշեցընել որ հրն է Կայսեր անմիջապէս յաջորդը. և հրն է յաջորդութեան կարգը յետ անմիջական յաջորդին, որով հաւատացեալը կը ճանչնան թէ որո՞ւն համար պիտի մատուցանեն պատիւ, յարգանք ու մաղթանք. վասն զի բոլոր արեւելքի մէջ շատ անգամ օրինաւոր յաջորդը ու յաջորդութիւնը յառաջուց չիմացուելով շատ անգամ անանկ յանկարծական ժառանգներ ու յաջորդներ երևան ելած են, որ մեծամեծ ու ահուելի քաղաքական կռուաց պատճառ եղած են. Այս յիշումը նաև կը ծանուցանէ, որ Ռուսիոյ Տէրութիւնը հպատակէ ի հպատակ տարրերութիւն մը չը ճանչնար :

Էջմիածնայ Եկեղեցական ժողովոյն Սինոդի տիտղոս տրուիլն ալ Կոստանդնուպօլսոյ Հայոց կասկածանացը առիթ մը եղած է :

Բայց Ռուսիոյ Տէրութիւնը այսպիսի տիտղոս մը տալով անոր պատիւ մը ու յարգանք մը մատուցած է :

Ռուսիոյ Եկեղեցական ժողովը, որ Ռուսիոյ պէս անսահման Կայսերութեան մը բոլոր եկեղեցական գործառնուցեանց վերջին ու ծայրագոյն իրաւասութիւնը ունի, նոյն տիտղոսը կը վայելէ : Այս տիտղոսը Ռուսիոյ Կառավարութիւնը զլացաւ պապական եկեղեց-

ւոյն, որուն հետեւողները հարկաւ լուսաւորչական Հայերէն խիստ շատ են Ռուսիոյ մէջ, և այսու նկատմամբ ամենևին չէինք սպասէր որ Հայոց ծայրագոյն Պատրիարքութեան Եկեղեցական գերագոյն ժողովոյն այսպիսի բարձր ու փառաւոր տիտղոս մը տալով, Ռուսիոյ Տէրութիւնը անոնց մանաւանդ զանգատանացը պատճառ պիտի ըլլար : Սինոդի անունը Ռուսիոյ մէջ այնպիսի բարձր ու փառաւոր տիտղոս մըն է, որ միայն այն անունը մեծ պատիւ ու մեծ վարկում կը հրաւիրէ, ու Կոստանդնուպոլիս նոյն իսկ այս տիտղոսը պատճառ ըլլայ որ Ռուսիոյ տէրութիւնը ամբաստանեն իբրևանպատուութիւն բերող Էջմիածնայ Կաթողիկոսական Աթոռոյն :

Ինչ՞ զարմանալի դատողութիւն .

Եթէ Կաթողիկոսը առանց Սինոդի, բացարձակապէս ու անմիջապէս իշխէր իր հօտին վրայ, ինչպէս որ Կոստանդնուպոլսեցիք մեծամեծ աղաղակաւ կը պահանջեն, եթէ անխոհեմաբար իրենց տըրուէր, յիրաւի մեծ հարուած մը կըլլար Հայաստանեայց Եկեղեցւոյն :

Պէտք էր որ Կաթողիկոսը իր Աթոռէն իջնար ու իր ձեռքովը բռնէր յանցանաւորը, ու իր Ժողովոյն սրբազան Հայրապետները, մեղաւորին հետ անմիջական հաղորդակցութիւն ունենալով պէտք էր որ իրենք ալ անոր հաղորդակցութեամբը արատաւորուէին :

Կոստանդնուպոլսոյ Հայերը ամենէն եւել վշտացընողը Սուրբ Ժողովքին մէջ աշխարհական Պրոկուրօր մը գտնուիլն է, մանաւանդ թէ այս Պրոկուրօրն է որ կ'արգելու Սրբազան Եպիսկոպոսները աշխարհային պղծութեանց ու յանցանաց հետ հաղորդակցելու :

Պրոկուրօրը կը ներկայացնէ աշխարհական հեղինակութիւնը որ կրօնքին ճառայել կուտայ քաղաքական օրէնքները : Պրոկուրօրի պաշտօնը շատ մը սխալմունքներէ ու հոգերէ կ'արգելու սրբազան Եպիսկոպոսներն ու իրենց ծայրագոյն Հայրապետը, որ եթէ ասանկ չըլլար, իրենք աշխարհէն հրաժարած ըլլալով մինչ աշխարհի պղծութեանց հետ պիտի պլշտկուէին, երբ բանը այսպէս ըլլալով՝ ամենեւին աշխարհային հոգ մը կամ զբաղմունք մը չունենալով, կրնան

միայն իրենց հոգևորական ու Աստուածային պաշտամանց վրայ անվրդով հսկել ու անոնցմով սնանիլ :

Ուրիշ կողմանէ , ինչ կերպ անկախութիւն է որ կուզուի , եկեղեցական ժողովքի մը անդամներէն , Կաթողիկոսէն ազատ ըլլալին կուզուի , ասով Կաթողիկոսական արժանաւորութիւնը մի՞թէ չանարգուի , ու իշխանութիւնը մի՞թէ չհչընչանար : Այն^ո կառավարութենէն ազատ ըլլալ կուզեն , որ իրենց որոշումները կրնդունի ու գործադրել կուտայ , եթէ աս ասանկ ըլլայ , ուրեմն միայն իրենց հօտէն կախում մը պիտի ունենան , որ կուզէ կը հնազանդի իրենց , ու կուզէ չը հնազանդիր . և երբ յայտ մասին Պրոկուրոր մը որ միջամբտութիւն չընէ , իրենց որոշմանցը գործադրելի ըլլալը մեծ տարակուսանաց տակ կը մնար . ու այս անկախութիւնը որ Կոստանդնուպոլսեցիք մեծաձայն կը հռչակեն անկարողութեան հետ համանշան բառ մը կըլլար :

Կոստանդնուպոլսեցիք նաև կը գանգատին որ , Պալատէնեան յանցանաւոր եկեղեցականը աշխարհական դատաստանի կը յանձնէ . մենք ասոր հակառակ այս կարգադրութիւնը Ռուսիոյ Տէրութեան Հայոց եկեղեցւոյն վրայ ունեցած մեծ պաշտպանութեանը յայտնի ապացոյց մը կը համարինք : Վասն զի ինչ կրնար հասկըցուիլ պաշտպանութեան բառէն , եթէ Տէրութիւնը ոչ որ ու ոչինչ կը պաշտպանէ :

Քաղաքական ատեաններէ ուրիշ ինչ կերպ պաշտպանութիւն կրնայ տրուիլ ժողովրդեան մը իրաւանց . ու եթէ 1836 ի կարգադրութիւնը Եկեղեցւոյ կարգաց ու կանոնաց անհմուտ ձեռքերէ խըմբագրուած է , ինչպէս որ Կոստանդնուպոլսեցիք կը պնդեն , կրնայ ասի յանցանք մը համարուիլ Ռուսիոյ Տէրութեան , որ այն ժամանակ զզգին պինդ մեծահամբաւ ու պինդ զիտնական անձինքը հրաւիրեց անոր խմբագրութեանը , և որոնց մէջ կար և ուրիշներու հետ նաև Վենետիկի հին Մխիթարեան մըն ալ , իր հմտութեամբը աշխարհածանօծ անձ մը : Բայց այս ալ այսպէս չըլլար , Կոստանդնուպոլսոյ ժողովոյն անդամները կրնան հաստատել արդեօք որ աշխար-

հիս մէջ իրենք են միայն աւանդապահք պատմական ճշմարտութեանց, ու իրաւաբանական օրէնագիտութեան :

Քրիստոնէից եկեղեցիները այլազգեաց իշխանութեանց տակ շատ դարերէ ի վեր կողոպտուած էին իրենց զգրեթէներէն իրենց խաչերէն ու իրենց զանգակներէն : Շատ անգամ Աստուածային պաշտօն մատուցանելու համար գետնափորները դատապարտուած էին և զորոնք չէին կրնար նորոգել եթէ շատ մը զանձ ու ժամանակ չվատնէին : Կղերը իր քահանայական զգեստովը չէր կրնար փողոցի մէջ երևալ , մանաւանդ Խաչը որ առանց Թշնամանք մը կրելու չէր կրնար երևան ելլալ : Քրիստոնէից գերեզմանատան դամբանաց վրայ չկար այն նշանը որ ուրիշ ամէն տեղ կորոշէ զիրենք ի Հրէից ու յայլազգեաց . վերջապէս վանքերը ու վանականները կը ճնշուէին ու կը կողոպտուէին ,

Ի փառս և ի պարծանս Հայաստանեայց եկեղեցւոյ կրսեք որ , այս եկեղեցին կրցաւ իր նախնի աւանդութիւնները մաքուր և անսրատ պահել մինչև հիմայ, ուստի Ռուսիոյ մէջ , ու Ռուսիայի օրինաց տակ չէր որ այս Եկեղեցին քանիցս հարիւր հազարաւոր ժողովուրդ կորսնցուց, որոնք դարձան ի կաթողիկոսութիւն և ի բրօթէսմանութիւն , Ռուսիոյ օրինաց տակ չէր այս կորուստը , այլ ան տեղերը որոնց համար այսօր Կոստանդնուպոլսեցիք կը պարծին որ մեծ ազատութեան մէջ են և ունին զամենայն արտօնութիւն ինքնիշխանութեան , կամ ինքնիշխան ազգի :

Վերը ըտուեցաւ որ Կայսերական կառավարութիւնը , յակամայս ու արտաքին պատճառներէ ատիպեալ չը կրցաւ մինչև հիմա պալածէնեայի քանի մը յօղուածոց համար Կաթողիկոսաց բողոքները արդիւնաւոր ընել , ու զանոնք փոփոխել . բայց Կայսերական կառավարութիւնը այս ժամանակներս ալ ինքը զինքը միշտ պատրաստ ցցուց , Թէ Էջմիածին ու Թէ ուրիշ տեղ մը , այս հոգևոր գործքին համար ժողովք մը գումարել , ընդ նախազահուծեամբ Կաթողիկոսին , որ պիտի ընտրուի սեպտեմբեր ամսոյն մէջ :

Բայց այս նոր կանոնադրութիւնն ալ , հետոյն պէս , Ռուսիայի հիմ-

նական օրինաց հակառակ կերպով մը չը կրնար խմբագրուիլ, ուստի պէտք է որ Հայ օրէնագիտի մը ձեռօք սրբագրուի, և որնոր այս պատճառաւ ժողովոյն անդամ ալ ըլլալու է :

Հայոց եկեղեցին պաշտպանելուն, ու անոր պատիւ ընելուն համար Ռուսիոյ Տէրութիւնը Հայոցմէ բան մը չուզեր. բայց միւս կողմանէ ալ Հայերը յարգարասիրութենէ շարժեալ պէտք է որ անոր հիմնական օրինաց ու կառավարութեան եղանակին յարգանք մը ընծայեն, որ զիրենք այնպիսի մեծանձնութեամբ ու այնպիսի արդարութեամբ մը կը պաշտպանէ, երբ յայսմ մասին Հայոց հաւատքին զպչելու ստուերակերպ արգելք մ'ալ չկայ, պատճառ մ'ալ չկայ :

Հայոց Լուսաւորչական եկեղեցւոյն շահը նոյն է Ռուսիոյ Օրոնհոտորս եկեղեցւոյ շահուն հետ, որ է արևելեան եկեղեցեաց շահը, որչափ ալ յերկուս բաժանեալ ըլլան : Վասն զի այս երկու բաժանմանց ալ մի և նոյն թշնամին կսպառնայ, որ է ժէզուիտ պապականաց ու բրօթէսմանծից տարածման հաւատոյ անունով արևմտեան գաղափարաց ծաւալումը :

Ուստի յայտնի է որ Ռուսաստանը չի կրնար ջանալ, իր Եկեղեցւոյն Քոյրը՝ իր պաշտպանած Հայոց եկեղեցին՝ տկարացնել կամ իրենին հետ միացնել . Ռուսիան բնաւ իրեն այսպիսի իրաւունք մ'ալ չը ճանչնար որով կարենայ Հայոց եկեղեցւոյն շահը ըստ իր կամաց ու բնաց տնօրինել, երբ նոյն Եկեղեցւոյն եօծն կամ ուծն մասը դուրսը մնալով, միայն մէկ մասը Ռուսիա կը գտնուի, բայց օտար երկիր գտնուողներն ալ իրենց կողմանէ պէտք չէ որ յոտս կանգնին ու ընդդիմանան մեծանձն ու հզօր Տէրութեան մը, որ իրենց Եկեղեցին կը պաշտպանէ, միայն անցերոյն խառնակ ու տարակուսելի աւանդութեանց վստահանալով, ու որոնց շատն ալ հիմայ անգործադրելի են, վասն զի ասով անկարելի կընեն Էջմիածնայ օրինաւոր տիրոջ հետ բարեկամական յարաբերութիւն մը ունենալու, երբ Էջմիածինը հոն անմատչելի պատուար մըն է Լուսաւորչական կրօնին ու անոր ծիսից ու դաւանութեանցը :

Ահա այսչափ դիտողութիւններով կը բաւականանանք, բայց

խօսքերն իս վերջացնելէն յառաջ կը պարտաւորինք յայտնել մեր մէկ իղձը ու մանաւանդ մեր մեծ փափաքը որ ունինք, և որ է ընդհանուր Ազգէն ազատօրէն ընտրեալ Քահանայապետի մը գալ ու փառօք բազմիլը իր Կաթողիկոսական այրարատեան Աթոռը :

Այն անոր կը պատկանի, զանազան կարծիքները ի մի միաւորել, և ընդհանուր Ազգէն սիրով ընդունուած կանոնադրութեամբ մը Լուսաւորչայ հիմնած Եկեղեցւոյ միութեան շէնքը, սիրոյ ու միաբանութեան կապօք անխախտ ու անդրդուելի ընել: Սպասենք որեմն այն երջանիկ ժամանակին, որ մօտալուտ ալ է:

*
* *

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆ

Հանրային պահպան
1992

«Ազգային գրադարանի գր»

NL0345984 0345

